

DE ADVOCATUUR ONDER DRUK

Nathalie Schnabl *

Samenvatting | In Nederland staat de advocatuur de laatste tijd weer volop in de belangstelling. Veelal gaat het om het feit dat de sociale advocatuur onder druk staat: het aanbod van sociaal advocaten neemt af, de overheidsvergoedingen zijn te laag en er is onvoldoende landelijke dekking. Ook zijn er de laatste jaren steeds meer zorgen over de druk die op advocaten wordt uitgeoefend in de vorm van agressie, bedreiging, intimidatie of zelfs gedwongen verdwijningen en moord.¹ Recent is ook politieke druk op advocaten aan dit niet zo'n fraaie lijstje toegevoegd. President Donald Trump bemoeit zich namelijk steeds intensiever met de advocatuur in de Verenigde Staten van Amerika (hierna: VS). In deze bijdrage wordt besproken dat deze bemoeienissen ook directe gevolgen kunnen hebben voor Nederland.

DOI | 10.54195/NTM.23729

© Author(s); licensed under Creative Commons Attribution 4.0

1 Politieke druk op de advocatuur

Eind maart 2025 heeft president Trump verschillende maatregelen doorgevoerd die het werk van bepaalde advocatenkantoren ernstig belemmeren. Ten eerste heeft Trump procureur-generaal (vergelijkbaar met de functie van Minister van Justitie in Nederland) Bondi opdracht gegeven om de veiligheidsmachtiging van advocatenkantoren in te trekken indien deze kantoren de afgelopen acht jaar tegenstanders van Trump hebben bijgestaan of een diversiteitsbeleid (*diversity, equity, and inclusion*: DEI) nastreven. Ten tweede wil Trump de betreffende advocaten weren uit federale overheidsgebouwen. Ten derde probeert Trump om alle federale overheidscontracten met deze advocatenkantoren te ontbinden. Ook dienen federale contractanten bekend te maken of ze gebruik hebben gemaakt van de diensten van deze advocatenkantoren.² Enkele advocatenkantoren, waaronder WilmerHale, Jenner en Perkins Coie, hebben inmiddels het presidentiële decreet met succes aangevochten bij de federale rechtbank. De verdere uitvoering is opgeschort,³ maar de toon is gezet. Veel advocatenkantoren zien juridische procedures namelijk niet zitten en geven gehoor aan Trumps eisen. Aldus heeft Trump succes behaald.

Niet alleen Amerikaanse juristen en organisaties hebben zich uitgesproken tegen het beleid van Trump. Ook de Nederlandse orde van advocaten (hierna: NOvA), heeft haar zorgen geuit

■ Mr. dr. N.F.H. Schnabl is universitair docent aan de Open Universiteit. Zij is tevens redacteur van dit tijdschrift.

1 'Europees verdrag verplicht staten advocaten te beschermen', *advocatie* 14 mei 2025.

2 R. Bouma, 'Meer grote advocatenkantoren 'op de knieën' voor Trump', *NOS*, 12 april 2025; K. Pijnappels, 'Trump neemt balie VS op de korrel', *Advocatenblad* 2025/04.

3 'Judge strikes down Trump order that targeted US law firm WilmerHale', *The Guardian*, 28 mei 2025; R. Bouma, 'Meer grote advocatenkantoren 'op de knieën' voor Trump', *NOS*, 12 april 2025; K. Pijnappels, 'Trump neemt balie VS op de korrel', *Advocatenblad* 2025/04.

over de situatie in de VS. De *International Bar Association*, de Europese organisatie van advocaten, deed dit eveneens.⁴

2 Ook gevolgen voor Nederland

De effecten van de politieke druk van Trump op advocaten blijft niet beperkt tot de VS. Ook voor Nederlandse advocatenkantoren heeft het beleid van Trump gevolgen. Sommige Amerikaanse advocatenkantoren hebben buitenlandse vestigingen, zoals A&O Shearman, en daarnaast werken Nederlandse advocatenkantoren, zoals NautaDutilh en CMS, samen met kantoren in de VS. Deze advocatenkantoren lijken hun samenwerkingen niet stop te willen zetten; ook niet als blijkt dat de Amerikaanse tak in is gegaan op de eisen van Trump.⁵ Hierdoor kunnen ook Nederlandse advocaten bij hun werkzaamheden geraakt worden door het beleid van Trump. Mogen zij bijvoorbeeld nog cliënten bijstaan als dat tegen het zere been van Trump is? Mogen zij nog bij de werving van nieuw personeel diversiteitsbeleid hanteren?

Het is namelijk niet ondenkbaar dat Nederlandse advocatenkantoren (met banden met kantoren in de VS) gevraagd worden om een verklaring tegen diversiteitsbeleid te tekenen of samenwerkingen met andere partners of cliënten op te schorten. Hetzelfde fenomeen hebben we immers gezien bij verschillende Europese bedrijven die een brief hebben ontvangen van de VS met vragen over hun antidiscriminatieprogramma's. Deze bedrijven zouden moeten aantonen dat hun DEI-programma niet in strijd is met de anti-discriminatiewetgeving van de VS, oftewel dat ze geen actief beleid voeren voor diversiteit en inclusie.⁶ Ook onderzoekers aan Nederlandse universiteiten (en uit andere Europese landen) hebben een enquête ontvangen over diversiteitsbeleid, klimaatrechtvaardigheden en andere (buitenlandse) instellingen. De Universiteitenvereniging UNL heeft geadviseerd de vragenlijst niet in te vullen.⁷

De NOvA heeft inmiddels een handreiking gegeven aan advocaten die samenwerken met advocatenkantoren in de VS of zelfs onderdeel zijn van een vestiging in de VS. De NOvA wijst op het belang van de onafhankelijkheid van de advocatuur: jegens cliënten, de zaak, de overheid, de politie en justitie en iedere andere derde. Advocaten zijn geen verantwoording verschuldigd over de wijze waarop zij hun werk doen, welke cliënten zij bijstaan en welke mensen zij in dienst hebben. Dus ook niet tegenover Trump. De NOvA benadrukt de rechtstatelijke rol van advocaten die zich dienen te houden aan de Advocatenwet, de Verordening op de advocatuur, beleidsregels – zoals de beleidsregel Kantoorhouden buiten Nederland – en de Gedragsregels voor de advocatuur.⁸ Deze eisen gelden voor alle advocaten die in Nederland op het tableau ingeschreven staan. Het memorandum van de NOvA komt overeen met de eerdere verklaring van de *Council*

4 K. Pijnappels, 'Trump neemt balie VS op de korrel', *Advocatenblad* 2025/04; 'Europees verdrag verplicht staten advocaten te beschermen', *Advocatie*, 14 mei 2025.

5 E. Hermanides, 'Nederlandse Zuidaskantoren blijven samenwerken met voor Trump gezwichte firma's', *BNR*, 22 april 2025.

6 "'We hebben geen lessen te krijgen van de baas van Amerika': Jambon wijst Amerikaanse druk op diversiteitsbeleid van bedrijven af', *HLN*, 30 maart 2025.

7 Hoger Onderwijs Persbureau, 'Universiteiten oproepen om Trumps vragenlijst niet in te vullen', *VOX*, 19 maart 2025.

8 Ook in deze regels worden de eisen van onafhankelijkheid, partijdigheid bij de behartiging van de gerechtvaardigde belangen van de cliënt, de deskundigheid, de integriteit en de vertrouwelijkheid gewaarborgd.

of Bars and Law Society of Europe waarin het beleid van Trump wordt bekritiseerd.⁹ De NOvA heeft ook aangegeven om voor deze kwestie aandacht te vragen aan de minister van Buitenlandse Zaken.¹⁰

Noemenswaardig is dat het Comité van Ministers van de Raad van Europa tijdens de 134e ministeriële vergadering op 13 mei 2025 de *Convention for the Protection of the Profession of Lawyer* heeft aangenomen. Dit verdrag is het eerste bindende verdrag dat zich specifiek richt op de bescherming van de advocatuur. Dit verdrag waarborgt het belang van vertrouwelijke communicatie met cliënten en benadrukt het belang van de vrijheid van meningsuiting en professionele discipline voor advocaten. Daarnaast zijn er specifieke maatregelen opgenomen die advocaten en hun beroepsverenigingen beschermen, in de zin dat zij als onafhankelijke en zelfbesturende organen kunnen functioneren. Ook in dit verdrag wordt de link gelegd met het belang van de advocatuur voor het waarborgen van de rechtsstaat waarin iedereen toegang heeft tot een eerlijk proces.¹¹ Nederland heeft dit verdrag inmiddels ondertekend.¹² Bij ondertekening van dit verdrag: 1) verbinden staten zich aan de plicht om de onafhankelijkheid en veiligheid van advocaten te waarborgen, 2) zal *the Group of Experts on the Protection of the Profession of Lawyer* toezien op de uitvoering van het verdrag door periodieke evaluaties en een noodprocedure bij ernstige en systematische schendingen en 3) kunnen advocaten in hun juridische argumentatie refereren aan de bepalingen in het verdrag.¹³

3 Mogelijke gevolgen voor rechtzoekenden in de VS en Nederland

Het beleid van Trump heeft echter niet alleen gevolgen voor advocatenkantoren, maar ook voor de cliënten. Deze cliënten worden nu mogelijk niet meer juridisch bijgestaan. Voor een grote groep cliënten kan dit desastreuze gevolgen hebben. In de VS kennen ze namelijk geen stelsel van gefinancierde rechtsbijstand, maar een pro bonosysteem. Rechtzoekenden met onvoldoende financiële middelen om zelf een advocaat te betalen zijn afhankelijk van advocatenkantoren die deze werkzaamheden op basis van pro bono verrichten. Zij ontvangen dan gratis rechts-hulp.¹⁴ Op basis van de *ABA Model Rule 6.1* wordt zelfs een verantwoordelijkheid opgelegd aan advocaten om zaken op basis van pro bono in behandeling te nemen. Bijna alle staten van de VS hebben deze regel geadopteerd.¹⁵ Veel advocatenkantoren hebben ook speciaal pro bonobeleid, hebben medewerkers in dienst die zich specifiek toeleggen op deze zaken en hebben soms zelfs comités in het leven geroepen. Vaak leggen advocatenkantoren zich wel specifiek

9 Council of Bars and Law Societies of Europe, 'CCBE statement in support of the American Bar Association', 4 april 2025.

10 'Memorandum NOvA geeft Nederlandse advocaat in de Verenigde Staten houvast', 12 mei 2025, beschikbaar via <https://www.advocatenorde.nl/nieuws/memorandum-nova-geeft-nederlandse-advocaat-in-de-verenigde-staten-houvast>; NOvA, 'Memorandum voor Nederlandse advocaten die werken of kantoorhouden in het buitenland, dan wel vanuit Nederland diensten verrichten ten behoeve van cliënten in het buitenland', mei 2025.

11 'Council of Europe adopts international convention on protection lawyers', *COE*, 12 maart 2025.

12 'Europees verdrag verplicht staten advocaten te beschermen', *Advocatie*, 14 mei 2025.

13 International Association of Lawyers, 'Council of Europe Convention on the Protection of the Profession of Lawyer', 6 juni 2025, beschikbaar via <https://uianet.org/en/news/council-europe-convention-protection-profession-lawyer>.

14 8 C.F.R. § 1003.61(a)(2).

15 American Bar Association, 'Supporting Justice V. A report on the pro bono work of America's lawyers', 2024, p. 3.

toe op bepaalde zaken, zoals bepaalde rechtsgebieden, maatschappelijke doelen en (kwetsbare) doelgroepen, zoals etnische minderheden en alleenstaande ouders.¹⁶ Deze groepen blijven door het beleid van Trump mogelijk verstoken van gratis rechtshulp.

In Nederland is pro bono, sinds de Tweede Wereldoorlog, de uitzondering. Dit systeem is hier namelijk vervangen door het stelsel van gefinancierde rechtsbijstand. Op grond van artikel 18 lid 2 Grondwet kan er rechtsbijstand worden verleend aan minder draagkrachtigen waarbij advocaten een overheidsvergoeding ontvangen voor de werkzaamheden die zij verrichten op basis van een toevoeging.¹⁷ In beginsel is wel een eigen bijdrage verschuldigd.¹⁸ Toch is de pro bono cultuur een klein beetje overgewaaid naar Nederland. Voorbeelden zijn Stibbe die al jarenlang een pro bono *committee* heeft, PILP (voorheen onderdeel van het NJCM) en Pro Bono Connect (een project van het NJCM). Veelal werken zij niet op pro bono basis voor de doelgroep ‘weinig financiële middelen’ – daar hebben we het systeem voor gefinancierde rechtsbijstand voor –, maar voor meer ideële doelen, zoals mensenrechten, kunst, democratie en rechtsstaat.¹⁹ Ook de advocatenkantoren met Amerikaanse banden, zoals NautaDutilh,²⁰ A&O Shearman²¹ en CMS²² voeren juridische werkzaamheden uit op basis van pro bono. Op dit moment lijkt het beleid van Trump, gelet op het feit dat zij nog steeds diversiteitsbeleid hanteren, geen invloed te hebben op de werkzaamheden van deze advocatenkantoren.²³

4 Conclusie

De (sociale) advocatuur heeft een belangrijke rol in het waarborgen van de rechtsstaat. De politieke druk die nu wordt uitgeoefend op de advocatuur in de VS door Trump heeft consequenties voor advocaten in binnen- en buitenland. Daarnaast worden ook groepen rechtzoekenden in de VS geraakt doordat zij specifiek uitgesloten worden van gratis rechtshulp. Doordat de VS niet, zoals Nederland, een stelsel van gefinancierde rechtsbijstand kent, kan dit desastreuze gevolgen hebben. Ook rechtzoekenden in Nederland kunnen worden geraakt op het moment dat de kantoren besluiten om geen pro bono werkzaamheden meer te verrichten voor deze doelgroepen. De gevolgen zijn wel minder groot voor zover individuen aan de voorwaarden van gefinancierde rechtsbijstand voldoen.

16 Harvard Law School, ‘Pro Bono Guide’, beschikbaar via <https://hls.harvard.edu/bernard-koteen-office-of-public-interest-advising/opia-job-search-toolkit/career-and-application-guides/pro-bono-guide/>; American Bar Association, Supporting Justice V. A report on the pro bono work of America’s lawyers, 2024, p. 10.

17 De regelgeving met betrekking tot het recht op gefinancierde rechtsbijstand is verankerd in de Wet op de rechtsbijstand, besluit rechtsbijstand- en toevoegcriteria en het besluit eigen bijdrage rechtsbijstand.

18 Artikel 35 Wrb.

19 L. Khadar & A. Vader-de Rooy, ‘Voor de goede zaak. Pro Bonocultuur in Nederland’, *Advocatenblad* 15 december 2016; Stibbe, ‘Pro bono’, beschikbaar via <https://www.stibbe.com/csr/pro-bono/>; PILP, ‘Over PILP’, beschikbaar via <https://pilp.nu/pilp/>; Pro Bono Connect, ‘Wie zijn wij’, beschikbaar via <https://probonoconnect.nl/over-ons/>.

20 NautaDutilh, ‘Responsible business’, beschikbaar via <https://nautadutilh.com/en/responsible-business/>.

21 A&O Shearman, ‘Pro bono’, beschikbaar via <https://aoshearman.com/en/about-us/social-impact/pro-bono>.

22 CMS, ‘Working for CMS’, beschikbaar via <https://cms.law/en/nld/cms-job-opportunities/working-for-cms>.

23 NautaDutilh, ‘Responsible business’, beschikbaar via <https://nautadutilh.com/en/responsible-business/>; A&O Shearman, ‘Pro bono’, beschikbaar via <https://aoshearman.com/en/about-us/social-impact/pro-bono>; CMS, ‘Our commitments’, beschikbaar via <https://cms.law/en/int/about-cms/responsible-business/cms-diversity-inclusion-charter/our-commitments>.

Ondanks dat Nederland een systeem van gefinancierde rechtsbijstand kent en slechts enkele overeenkomsten heeft met het pro bono systeem, kunnen enkele lessen worden getrokken uit deze kwestie. Het belang van de onafhankelijkheid en onpartijdigheid van de advocatuur moet blijven worden benadrukt en gewaarborgd. Deze eisen gelden ook voor Nederlandse advocaten die werkzaam zijn in het buitenland, samenwerkingen hebben met buitenlandse kantoren, gefuseerd zijn met buitenlandse kantoren of buitenlandse cliënten vertegenwoordigen. Om deze reden moeten de ontwikkelingen in de VS met argusogen worden aanschouwd. Hoopvol is dat er nu ook vanuit het Comité van Ministers van de Raad van Europa een verdrag is gekomen om de cruciale rol van de advocatuur nog eens te benadrukken en de rechten en vrijheden van deze specifieke beroepsgroep te waarborgen.

Dus eens te meer, met de woorden van Willem Witteveen: 'De rechtsstaat is geen rustig bezit, geen huis waarin we onbezorgd kunnen gaan slapen'.²⁴

24 Eerste Kamer der Staten-Generaal, Plenair Witteveen bij behandeling Staat van de rechtsstaat, d.d. 11 maart 2014, beschikbaar via https://www.eerstekamer.nl/plenair/20140311/witteveen_3.